

Oponentní posudek diplomové práce

předložené Evangelické teologické fakultě UK:

Zora NOVÁKOVÁ, *Bůh ví. Sloveso j-d-a jako predikát Boží v Pentateuchu a jeho uchopení v rabínské a patristické literatuře,*

Praha 2016, 128 stran.

Vedoucí práce: doc. Petr Sláma, Th.D.; studijní obor: Evangelická teologie, (čj. 26/16, odevzdána 5.9.2016).

1. Popis a charakteristika:

Své téma, svůj přístup a postup vymezuje autorka v *Úvodu* (s. 11-13). Podnětem k volbě a zaměření tématu jí byla otázka po (zdánlivě samozřejmé) *vševědoucnosti Boží*, resp. její nepřiměřenost některým biblickým výpovědím o Bohu. Toto téma pojednává detailním terminologickým a frazeologickým prozkoumáním textů, kde je Bůh subjektem hebrejského slovesa *יָדָע* (*j-d-ʿ*), zejména exegetickým a kontexty zohledňujícím pojednáním dvou klíčových a formulačně zvláštních výskytů uvedené fráze, v nichž není uveden předmět „vědění“ („poznání“) – Gn 18,21 a Ex 2,25 (kapitola 2, s. 28-79). Vzhledem k tomu, že „tradiční význam“ připisovaný biblickým látkám v dějinách jejich recepce a užívání až dodnes těsně navazuje na jejich pojetí a užití v raném období, uvádí autorka alespoň stručný nárys výkladů a užití uvedených dvou textů v rabínském judaismu a v křesťanské patristice (kapitola 3, 80-108).

Celkově (viz shrnutí v *Závěru*, s. 109-112) tak práce nabízí jasně vymezený pohled na zvolené téma – zejména exegetický (frazologicky zaměřený) průzkum argumentu „Božího vědění“, jak se vyskytuje ve dvou velmi významných a současně formulačně ojedinělých výpovědích Tóry („Bůh ví“, resp. „Bůh poznal“, „Bůh zvěděl“); tento argument autorka zasazuje do kontextu textově-kritické problematiky (komparace textových svědků a starověkých překladů), do intertextuálních souvislostí, do problematiky literárně-kompozičních vrstev (diachronní perspektivy) a do základních dvou trajektorií dějin recepce a dějin působení (variantních kontextů pochopení a interpretace). Na základě svého průzkum dochází autorka k závěru, že uvedené výpovědi nevyjadřují „Boží vševědoucnost“,

nýbrž dosvědčují Boha, který vstupuje do vztahu; nejedná se přitom o všeobecnou výpověď o „poznání“/„vědění“, nýbrž o výraz relačního a zkušenostního Božího jednání (srv. s. 112).

Práce má standardní *Seznam literatury* (s. 113-117); v *Přílohách* (s. 118-128) jsou tabulkové přehledy nabízející materiál k podrobnému studiu probíraných textů (synopse, různověstí a variace v textech a jejich překladech, případně též vlastní překlady citovaných textů).

2. Hodnocení věcné:

2.1 Téma, jeho vymezení, způsob zpracování

Volba tématu se týká problematiky na jedné straně klasické (*omniscientia Dei* je od dob antiky významný *locus* křesťanské teologie), na druhé straně kontroverzní a chápané v nepřislušných souvislostech – zejména ve spojení s obrazem Boha, jak jej podává starozákonní svědectví, zvláště pak v kontextu (post)moderny.

Je-li disciplínou, v níž je diplomová práce zadána a vedena, *starozákonní biblistika*, je zcela v pořádku, že autorka řeší zvolenou problematiku na jejím poli a jejími nástroji (podrobným výkladem dvou významných oddílů); nicméně, v práci znatelně chybí *přesah do širších souvislostí tématu* – jeho základní ukotvení v dějinách náboženského myšlení judaismu a křesťanství na straně jedné (v aspektu deskriptivním, historickém), i jeho promítnutí do soustavnější reflexe „obrazu Boha“ na rovině biblicko-teologické na straně druhé (v aspektu hodnotícím, systematickém). Alespoň základní rámec takové meta-roviny nad vlastní exegezi a nad příklady z dějin tradice by vyznění tématu i autorčiny teze prospěl (viz v jednotlivostech níže).

Zaměření na dva vybrané texty je dobře zdůvodněno (jedinečnost jejich frazeologie, řada společných rysů a prvků v kontextech) a zcela přiměřený je také metodický postup, analýza textů a vyvozené závěry. V nich autorka neupadá do radikálních či přepjatých pozic, dobře zpracovává sekundární literaturu, férově interpretuje pozice jiných badatelů či kritizovaných hypotéz a rozumně prezentuje své vlastní, náležitě nuancované pozice, názory a řešení.

Velkým kladem práce je její přehlednost a výraznost hlavní linie rozpravy, kterou vytváří nejen jasná osnova a autorčina kázeň, s níž se hlavní linie drží, nýbrž také „redakční“ pasáže v úvodu a závěru jednotlivých kapitol, kde autorka explicitně uvádí, resp. uzavírá, co příslušná část práce řeší a jakým způsobem to přispívá k postupu výkladu vytčené problematiky (viz např. s. 44, 71 aj.).

2.2 K základní tezi

Autorčin nálezný významových aspektech slovesa יָדַע (*j-d'*) je zpracován na základě dobře diferencované terminologické a frazeologické analýzy, jež je solidně opřena o vyhodnocení bezprostředního i širšího kontextu obou exemplárních textů (Gn 18,21 a Ex 2,25; resp. Gn 18,16-21 a Ex 3,23-25). Nález a jeho sumární formulace jsou přesné, odpovídají jak

specifickým danostem zkoumaných textů (unikátnost vazeb a některých souvislostí v kontextu), tak jejich obecnější povaze a žánru, jež mají řadu analogií a umožňují v určitých aspektech také komparaci.

Oprávněně klade autorka důraz na rétorické okolnosti příslušných formulací, mj. na skutečnost, že v Gn 18 se jedná o interní monolog Boha (jako postavy na proscénium, jež promlouvá k posluchačům, zatímco jednající osoby promluvu neslyší) a v Ex 2 naopak běží o specifickou redakční pasáž, v níž „vševědoucí vypravěč“ na metarovině propojuje jednotlivé oddíly (epizody) svého příběhu. Autorka správně upozorňuje, že výpověď o „Božím zvědění“ tak na obou místech patří nikoli do domény incidentálních kontextů v epizodické rovině narativu, nýbrž k reflektující úrovni, na níž vypravěč komunikuje s posluchači, aby je orientoval ve smyslu a souvislostech Božího jednání, jež je v dílčích epizodách dosvědčováno. Ani tato rovina ovšem není, jak autorka průběžně naznačuje, doménou „všeobecně filosofizující“ rozpravy, kde by bylo možné uvažovat v rovině všepřijatelných (univerzálních) atributů (vševědoucnost, všemocnost, všudypřítomnost ve smyslu postscholastické ortodoxie).

Jak je však již uvedeno výše, téma – resp. autorčin nálezný, shrnutý v závěrečné tezi (odstavec *Badatelský výtěžek*, s. 112) – není vyhodnoceno v širších teologických souvislostech, což je škoda; jako práce k biblicko-teologickému (nikoli jen detailně exegetickému) tématu by magisterská práce měla mít ambici poskytnout vyhodnocení svého nálezu alespoň v doméně biblicko-teologické, jež by byla vztažena k úrovni systematicko-teologické. V práci lze najít náznaky v určitých „zobecnujících formulacích“ (např. na str. 60-61, kde autorka rozvažuje, co /zda/ Bůh ví ~ neví ~ zda zná vše ~ má vztah ke všem ~ ví o někom vše ... atd.), ovšem zůstává jen u náznaků, resp. jen u zmínek možností; zpracování a vyhodnocení těchto aspektů v práci chybí.

Celá kapitola o ohlasech v rabínské a patristické literatuře (kap. 3, s. 80nn) zůstává spíše jen ukázkou základních možností, otevřením perspektivy a uvedením konkrétních příkladů; ani rozsahem zpracovaného materiálu ani metodou zpracování nemůže a ani nechce aspirovat na samostatnou badatelskou analýzu a vyhodnocení – toho si je autorka vědoma. Funkce celé kapitoly je doplnit hlavní analytickou pasáž o důležitou perspektivu dějin recepce, jež jsou dodnes určující pro chápání smyslu uvedených oddílů, a to právě se zřetelem ke sledovanému tématu. K důkladnému zpracování problematiky by ovšem bylo třeba představit soustavněji také jiné biblické oddíly, které jsou pro pojetí „Božího vědění / poznání / (vše)vědoucnosti“ a jeho trajektorii v židovské i křesťanské tradici podstatné (v průběhu rozpravy se některé oddíly v rámci rabínské a patristické argumentace objevují, ale jako rezervoár tradice, na niž tyto trajektorie selektivně a kriticky navazují, zasluhuje tato doména samostatnou a o celkový pohled usilující pozornost).

Navzdory výše zmíněným kritickým poznámkám, jež chtějí naznačit určité možnosti dopracování a „domýšlení“, které bych si pro zpracování hlavní teze nad touto prací ještě

přál dotáhnout, je třeba konstatovat, že způsob zpracování tématu, provedení analytických i hodnotících kroků, zpracování sekundární literatury i vyvození souhrnné teze zcela odpovídá kritériím magisterské kvalifikační práce.

2.3 K některým dílčím jednotlivostem:

2.3.1 Příkladem dobrého rozboru problematiky, přesné analýzy a přiměřeně formulovaných, uvážlivých závěrů může být například autorčina kritická obhajoba porozumění textu Gn 18,19d (s. 55, argumentace pro svébytný vlastní překlad).

2.3.2 Příkladem slabších pasáží jsou obě podkapitoly věnované diachronní problematice obou vykládaných oddílů (Gn 18,16-21 a Ex 3,23-25). Celkově jsou příliš stručně a ploše zpracované. Pojednání ke Gn 18 (s. 47-48) působí dojmem sepsaných excerpt z různých zdrojů, výsledný text je mix tezí a názorů bez rozlišení názorů prastarých [19. stol.], starých [60. léta 20. stol.] a mírně zastaralých [závěr 20. stol.]. V odstavci chybí uvedení současného stavu bádání (autoři a publikace poslední dekády) i vlastní vyhodnocení. Pasáž pojednání o Ex 2,23-25, jež je nadepsaná Diachronní rozbor (s. 74) je jen stručnou poznámkou k souvislosti, nadto je formulována jen jako tvrzení hypotetické; nic určitého, žádný odkaz do současného stavu bádání (Childsův komentář není v této věci primární autoritou; krom toho je z roku 1976!). Diachronní rozbor exegetovaných textů či alespoň diachronní zařazení jejich výpovědi ve finální podobě *de facto* v práci chybí – to je dost výrazný nedostatek.

Při obhajobě nechť se tedy autorka vyjádří o tom, do jakého dějinného kontextu (kontextu sociálně-dějinného či literárně-dějinného) výpovědi obou analyzovaných oddílů patří (kde je prvotní kontext oné teze, kterou autorka z tvaru a výpovědi textu vypracovala a jaká je v tomto kontextu teologická či pragmatická funkce této teze).

2.3.3 V návaznosti na předchozí poznámku je možné obecněji formulovat výhradu ke *způsobu odkazování na autoritu* (literaturu): Autorka velmi často (v některých pasážích soustavně) argumentuje druhotnými zdroji (např. komentáři, které přejímají teze starších autorů, encyklopedickými tituly), a to i tam, kdy je v odborné studii nutné odkazovat na rozhodující autoritu (autora teze či hypotézy a jeho příslušnou monografickou práci). Podobným nešvarem je časté užívání sekundárních typů označení zdrojů (v textu rozpravy se např. často argumentuje zkratkou celé edice; až v patové poznámce je uveden konkrétní autor a jeho dílo). V odborné studii je třeba připisovat argumenty jejich autorům (jmenovitě!), nikoli edičním řadám, v nichž byly jejich práce publikovány (např. v případě zkratky WBC máme u referovaných komentářů ke knihám Genesis a Exodus co do činění se dvěma různými autory [Gordon J. Wenham, resp. John Durham]; již proto nelze k pojednávaným problémům odkazovat na „WBC“ jako autoritu). Nadto, v případě komentáře ke Genesi vydaném P. Dubovským autorka opakovaně odkazuje na „slovenský komentář“ (s. 41, 50, 55 aj.); odkazovat na jazykovou rovinu u varianty překladu je možné, u věcné argumentace je však taková formulace nemístná (již tím, že se týká pouze „slovenského komentáře“).

2.3.4 Z formulace עץ הדעת טוב ורע („strom poznání dobrého a zlého“ ČEP) autorka vyvozuje, že „poznávání je tak jako vlastnost či činnost určená pouze Bohu“ (s. 22). – Je to drobná nepřesnost, nicméně týká se hlavní sledované problematiky: Mám za to, že posun do aktivního slovesného významu u infinitivní vazby עץ הדעת se významně posouvají souvislosti. Formulace עץ הדעת vyjadřuje spíše absolutní aspekt významu „poznání“, jedná se o „strom vědění“ (topos *znalosti* – nikoli výraz [procesu] *poznávání*), pro dané téma právě v aspektu „univerzálního (dosahu/významu) vědění“. Jeho paralelou je „nesmrtelnost“ (na scéně příběhu reprezentována mírně záhadným druhým stromem – עץ החיים „stromem života“).

2.3.5 Při shrnování výkladu k Ex 3,19 se autorka pouští do formulací, že „charakter ... Božího poznání“ ... „odhaluje budoucí činy“, resp. že Bůh může „znát předem“ určité jednání či konkrétní činy člověka (s. 24). Zde – či v celkovém závěru – by se přímo nabízelo stručně propojit či vyhodnotit tyto aspekty s teologickou tradicí problematiky fatalismu, determinismu a zejména pak *providenčního učení*, jak je v „naší“ teologické tradici přítomno v kalvinistickém dědictví. Jedná se o klasický *locus*; autorka přitom ve svém velestručném vyhodnocení tento aspekt uzavírá, jakoby neměl významové souvislosti! Nad autorčiným nálezem o „odhalení konkrétních činů konkrétního člověka“ (s. 24) je na místě se ptát, zda je možné mu rozumět ve smyslu kalvinistického „předzvědění / prozřetelnosti“ (*providentia Dei*)?

2.3.6 Tvar אדעה (Gn 18,21) je stejně jako bezprostředně předchozí tvar ארדהנא *kohortativem*, tedy tvarem *voluntativním* (nikoli *indikativním*!). Autorka to na několika místech uvádí (s. 26; 36; 37; 41 aj.), nevyvozuje z toho však významnější závěry pro vlastní překlad (s. 33), vyhodnocení či dalších položky analýzy (např. uváděné variace Septuaginty a Vulgáty na s. 40 jsou *de facto* právě frazeologickým opisem modu – vyjádřením významu *kohortativu*!). Je to jeden prvků, na nichž je možné poukázat na určité rezervy v přesnosti a důsledném dopracování výkladu (rezervy v dotažení, domyšlení a důslednější vyhodnocování analytických postřehů).

2.3.7 Kapitola komparativně shrnující výsledky pozorování z výkladů rabínských a patristických je velmi stručná, na několika řádcích jen rekapituluje zjištění obou předchozích kapitol. Opět je přitom možné vytknout, že zde chybí alespoň pokus o nadhled či o posouzení nálezu v širších souvislostech. Může sice působit sympaticky, že se autorka drží bezpečné půdy svého deskriptivně zpracovaného nálezu (navíc chráněné poznámkou o omezeném výběru příkladů a správným upozorněním na jistou žánrovou nesourodost, která problematizuje příliš jednoznačné či dalekosáhlé závěry), nicméně, právě pro hlavní téma práce – otázku Božího vědění a zejména myšlenku *vševědoucnosti* – by širší kontext či vyhodnocení na vyšší rovině mohly nabídnout pevnější uchopení hlavní teze. Jestliže autorka konstatuje, že „pro rabínskou literaturu tato otázka [tj. vševědoucnost] není tématem, autoři patristiky naopak měli potřebu zdůrazňovat svrchovanost Boží i v jeho [*sic!* – jejím?] atributu vševědoucnosti“ (s. 108), mohla by při závěrečném vyhodnocení tohoto

komparativního nálezu a jeho využití pro téma své práce uvést, že se patristika obecně (jako součást řecké myslitelské tradice) obecně ptá více metafyzicky (řeší $\varphi\upsilon\sigma\iota\varsigma$ a její aspekty) – vyjádřeno slavným výrokiem Martina Bubera: Řekové se ptají na podstatu ontologického bytí (die Frage nach dem *Wesen* des ontologischen Daseins), zatímco Židé řeší otázku po smyslu dějinné skutečnosti (die Frage nach dem *Sinn* des geschichtlichen Soseins). – Pro téma práce je důležité, že uvedený nálezu není svébytnou jednotlivostí (ani překvapivým objevem), nýbrž součástí kontextu, jemuž dobře odpovídá; to však v kapitole 3.5 není vyjádřeno.

2.3.4 Po stránce *jazykové* je diplomová práce jako celek zpracována velmi dobře. Autorka běžně užívá standardní odbornou terminologii; i v náročnějších myšlenkových konstrukcích formuluje jasně. V jednotlivostech se občas uchyluje k výrazům, které vybočují ze stylu odborného jazyka, což ale nemusí být hodnoceno jako prohřešek – viz například pokus „dynamicky“ přeložit emfatickou frázi וְאַתָּה רִאִינִי v Ex 3,7 „To si piš, že jsem viděl!“ na s. 18 (a vysvětlení v pozn. 11).

Ojediněle se v práci vyskytují formulace, které by bylo možné (resp. žádoucí) zpřesnit. Autorka například užívá termín „deskriptivní“ tam, kde míní „kognitivní“, resp. „informativní“ (poznávání; např. s. 15 a 23). Nebo termín „téma“ v kontextu narativní analýzy oddílu Gn 18,1–19,29: nejprve (s. 45) je „hlavním tématem“ shledána „Sodoma a Gomora“, později je „základním tématem“ příběhu „spravedlnost, projevená pohostinností“ (s. 53). Občas se v textu také vyskytují „hybridní tvary“ odborných termínů, které jsou na půl cesty mezi svou (původní) latinskou formou a kontextuálním počestěním (užití odborného termínu v průběžné formulaci) – například „úsek s tvary imperfercta [sic!] **c**onsekutivního“ s. 73. – Všechny tyto nepřesnosti jsou, jak patrně z uvedených příkladů, naprosté drobnosti; nejspíše je to projev „nedoženého“ tvaru rukopisu při chvatném dokončování. Celkově se jedná o pouhé stopy nedokonalosti na jinak velmi pečlivě zpracovaném textu práce; věcně nepředstavují žádný problém.

3. Hodnocení formálních náležitostí:

Z hlediska formálního provedení je rukopis zpracován velmi pěkně. Má všechny žádané náležitosti, ediční a grafické provedení je na vysoké úrovni. Jakkoli se jedná o typograficky hodně náročný text (s citacemi a analýzami hebrejských a řeckých textů), vyskytuje se v rukopise naprosté minimum překlepů a textových chyb.¹ Některé formulační a jazykové nedostatky zmiňuji výše.

V seznamu literatury (i v kontextu výkladových kapitol) autorka uvádí a cituje některá díla, u nichž uvádí pouze vročení jejich pozdější reedice; u některých klasiků tak zůstává

¹ Uvádím několik ojedinělých případů:

Překlepy – na s. 29 (4. ř. zdola) *vymezí* má být *vymezení*; na s. 109 (8. ř. zdola) *nederminuje* má být *nedeterminuje*; na s. 111 (2. odst., 4. ř.) *otáku* má být *otázku* a na s. 112 (1. ř. shora) údaj *Gn 21* má být *Gn 18,21*.

zamlženo, do kterého historického kontextu jejich teze vlastně patří (např. komentář Johna Skinnera je z roku 1910, uváděné vydání z roku 1930 je jen přetisk apod.).

4. Závěr:

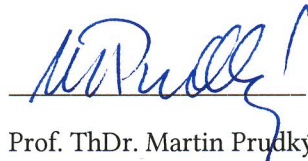
Diplomová práce Zory Novákové *Bůh ví: Sloveso j-d-a jako predikát Boží v Pentateuchu a jeho uchopení v rabínské a patristické literatuře* je bezesporu zdařilá. Autorka v ní prokázala, že pokročilým způsobem ovládá nástroje a postupy práce s biblickým textem, zejména metody analýzy a výkladu starověkých textů v jejich jazykovém a literárním svérázu. Analytické postupy dokáže rozumně uplatnit pro prověření a vyhodnocení tématicky zacílené teze (biblicko-teologického postulátu). Pozitivní zmínky je hodna autorčina kompetence v práci s rabínskou literaturou.

Předložená diplomová práce je bezesporu samostatným odborným zpracováním daného tématu. Autorka v ní prokázala jak analytickou přesnost a smysl pro detail (zejména ve filologické argumentaci, tak dobrou orientaci v příslušných kontextech starozákonní vědy. Práce má výrazný interdisciplinárních přesah do dějin židovské a křesťanské tradice (judaistika, patristika). Výše uvedená kritika se týká jednotlivostí, nijak neproblematizuje úroveň práce jako celku.

Práci proto jednoznačně doporučuji k obhajobě.

Při hodnocení doporučuji vycházet od klasifikačního stupně *velmi dobře (B)*.

V Praze, 9. září 2016



Prof. ThDr. Martin Prudký